

Järjen veit, orjan teit? Rakastumisen kokemukset uuden ajan taitteessa

Anu Korhonen

Myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun parisuhteet olivat poliittisia sopimuksia, joissa tunteilla ei juuri ollut sijaa. Romanttista rakkautta löytyy vain ylhäisön lyriikasta ja hovien kaavamaisista käytöstavoista. Köyhälistö oli liian nälkäistä ja asui liian pienissä yhteisöissä, jotta parinvalinnassa olisi voinut olla kyse rakkaudesta, kauneudesta puhumattakaan. Niinhän? Vai olisiko näissä vanhojen koulukirjojen ja jopa historiallisten tutkimusten väitteissä jotakin tarkistettavaa?

Romanttinen rakkaus ei ole moderni keksintö; myöhäiskeskiajan ja uuden ajan lähteet ovat romantiikkaa pullollaan [1]. 1500-luvun nuorisoa yleisimmin vaivannut tauti oli lemmenkipeys. Varsinkin nuorille miehille tämä sairaus tuntuu aiheuttaneen mitä suurinta vaivaa. Kysymykseni tässä kesätunnelmaisessa artikkelissa kuuluukin: miltä rakastuminen varhaisen uuden ajan nuorukaisista tuntui?

Katselen asiaa englanninkielisen kirjallisuuden perspektiivistä. Vaikka tieteelliset tulkinnat rakkauden syistä ja synnystä, fysiologiasta sekä psykologiasta ovat täynnä ristiriitaisuuksia [2], rakastumisen kokemuksesta esitetyt kertomukset ovat hämmästyttävän yhdenmukaisia. Oli kyseessä sitten romanssi, käytösopas tai omaelämäkerta, 1500-luvun tarinaa rakastumisesta voi lukea kuin opaskirjaa ajan nuorison sielunelämän ymmärtämiseen.

Orjuutetut uhrin eli rakastumisen kieli

Uuden ajan taitteen romanttista puhetta leimaa valloittamisen ja uhriksi joutumisen kieli. Samalla tämä kieli on suoraan sidoksissa mieheyden ideologiaan: kyse on sodan, väkivallan ja voiman kuvastosta, joka kiinnittyy naisen ja miehen välisten tunteiden esiin tuomaan hallitsematto-

maksi koettuun ruumiillisuuteen. Miehille ja maskuliinisuudelle asetettiin ehdoton vaatimus ruumiin ja tunteiden kontrollista järjen ja voiman avulla. Tunteet ylipäätään uhkasivat maskuliinista ideaalia, mutta varsinkin vihaisuus ja rakkaus koettiin vaarallisiksi. Vihaisuuden osalta kyse oli miehille ominaisesta liiallisesta voimankäytöstä, jonka perusteena ei ollut ihanteellinen järki [3]. Rakkaus oli vaarallista osin samasta syystä: mikä tahansa tunne vaati mieheltä itsehillintää. Erityisen hankalaksi rakkauden teki se, että rakastuminen heikensi ja naisisti kokijaansa niin tavattomasti. Rakastuessa miehinen valta ja vastuu siirrettiin toisaalle; miehestä tuli tunteidensa edessä aivan avuton. Miten tämä tapahtui?

Ensiksi oli saatava rakkaus ja rakastuminen esitettyä ylivoimaisena valloittajana. Tähän tarvittiin tunne- ja aistiteoriaa sekä niihin liittyviä kokemuksen erittelyyn tarjoutuvia kulttuurisia kertomusmalleja. Rakastumisen syytä pidettiin aivan selvänä: sen aiheutti kauneuden näkeminen. Rakkaus hyökkäsi miesten kimppuun naiskauneuden voittamattomana sotakoneistona, jonka jäljiltä ihmissuhteiden taistelukentillä makasi haavoittuneita ja puolikuolleita toimintakykynsä tyystin menettäneitä entisiä sotureita [4]. Hyökkäävät naiset eivät kuitenkaan tehneet mitään muuta kuin ilmestyivät miesten silmien eteen.

Rakkauden vastaanpanemattomuutta piti korostaa myös viittaamalla taikuuteen ja lumoamiseen. Myös tällöin kyse oli rakastujan voimattomuudesta ylivallan edessä, mutta vihollinen käytti edellistä kierompia keinoja. Rakkauden kohdetta verrattiin tämän tästä erilaisiin vetovoimaa omaaviin ilmiöihin: magneetteihin, basiliskeihin, Odysseusta houkutelteisiin mytologiisiin naishahmoihin, hämähäkinverkkoihin, linnunmetsästäjiin. Rakkaus oli myös salakähmäistä myrkkyä, joka valtasi rakastujan kehon silmien kautta [5].

Lopulta haavoitetut miehenpuolet olivat hoitoa himoitsevia sairaita. Miehen uhriaseman selkiyttämiseen tarvittiin myös käsityksiä ruumiin toiminnasta äärimmäisissä tunnetiloissa ja seksuaalisuudesta puhumiseen käytettäviä kulttuurisidonnaisia käsitteitä. Rakastuvat nuorukaiset valtaava tauti oirehti kipuna ja tuskana. Kipuun ja sairauteen, sokeuteen ja kuurouteen turvautuvan rakastumisen kielen fokuksena oli miehen ruumis, joka tunsu ulkoisen hyökkäyksen seuraukset. Nämä voivat tietenkin olla kahdenlaisia: tuska saattoi lauetta rakastetun omistamiseen, millä tahansa tavalla se tapahtuikin, tai rakkaus saattoi jäädä yksipuoliseksi ja lunastamattomaksi, jolloin sairaus äityi ahdistukseksi, raivoksi ja hulluudeksi. Näin miehen seksuaalisuus, vaikka se muuten olisi ollut uhon ja vallan asia, käännettiin oudolla tavalla vastaanottavaiseksi – tai ainakin se hyökkäsi vain puolustautuakseen.

Suoraa puhetta seksuaalisuudesta välteltiin rakastumisen yhteydessä, vaikka sen ymmärtäminen rakentui juuri näiden diskursiivisten välineiden varaan. Äkkirakkauden ruumiilliset vaikutukset tuovat omalla siveellä tavallaan esiin seksuaalisuuden roolin tunnekuvastossa, vaikka niin selväsanaiset kuin allegorisetkin seksikuvaukset ovat kohtuullisen harvinaisia englantilaisessa romanssitraditiossa [6].

Rakastuneen miehen orjuuden kuvaamiseen tarvittiinkin siis kolmanneksi sukupuoli-ideologian sovelluksia tunneteorian risteyksessä. Rakastumisen kuvaamisessa patriarkaaliset valtasuhteet käännettiin täysin päälleelleen. Hyökkäävä kauneus henkilöityi naisruumiiseen, vaikka naiseus ja naisen yhteiskunnallinen asema muuten määriteltiin heikkouden ja alistuvuuden vaatimuksen kautta. Mies, tuo voimakas, älylinen, sotaisa ja väkivaltainen maailmanvalti, muuttui omasta mielestään rakastuessaan täydellisen alamaiseksi, kiusattavaksi, ohjailtavaksi ja hallittavaksi [7].

Naisen kauneus, riippumatta hänen omasta toiminnastaan, teki naisesta seksuaalisesti aktiivisen – ja samalla syyllisen suhteessa tuntevaan mieheen. Mies taas ei voinut naiselliselle kauneudelle tai sen tuottamalle omalle seksuaalisuudelle mitään, eikä hänelle näin ollen myöskään asetettu ehdotonta vaatimusta kontrolloida tunteitaan ja käytöstään, kuten maskuliinisuuden ihanteissa muuten tehtiin. Rakastumisen käsitteistö vapautti miehisestä seksuaalisuudesta vastuusta, vaikka se tapahtuikin muka sukupuolittuneesta vallasta luopumisen varjolla.

Voimme tietenkin kysyä, missä määrin rakastumisen kuvaamisessa on kyse kukkaiskieles-

tä, jonka suhde tuon ajan miesten kokemuksiin näyttäytyy lähinnä ironisena tai peittelevänä. Eikö orjaksi ja uhriksi heittäytyvä kivuloinen miesruumis ole lopulta vain peitetarina seksuaalisiin valloituksiin pyrkimiselle? Varmaankin. Tärkeämpää on kuitenkin huomata, että miehet todellakin kuvasivat kokemuksiaan valloittajan valloitetuksi tulemisena, joten uhriutumisen kieli on otettava vähintäänkin mahdollisena tapana mieltää, järjestää ja ilmaista seksuaalisuuden kokemusta.

Purkaako rakastumisen käsitteistö sitten ihan teollista mieheyttä vai rakentaako sitä – vai tekekö se ehkä molempia yhtäaikaan? Rakastuminen tässä diskursiivisessa kehityksessä ei ole tekemistä vaan tapahtumista. Mies ei rakastuessaan oikeastaan toimi; hänelle vain tapahtuu jotakin. Maskuliinisuutta koskeva kysymys on tällöin ennen kaikkea toimijuuden kysymys: luopuuko mies rakastuessaan toimivan subjektin asemasta, paitisi sikäli kuin tuo toimiva subjekti seuraa kauneuden havainnon sanelemia välttämättömiä ehtoja? Tällainen vallasta luopuminen koetettiin ajan teksteissä tehdä monin tavoin uskottavaksi, mutta samalla tultiin tietenkin paljastaneeksi asian toinen puoli.

Liian läheiset tekemiset naisten kanssa uhkasivat feminiinistää miehet, joten rakastumisen selittämistavat tarjosivat irtaantumista siitä, mitä mieheyden piti oleman. Rakastuminen selitettiin ihanteelliselle miehyydelle vastakkaiseksi, ja rakastumiseen liittyvän toiminnan, naisen valloittamisen, saattoi saman tien asettaa miehen valinnoista riippumattomaksi pakotetuksi reaktioksi. Silti se, joka reagoi, oli mies.

Vaikka rakastuminen ei olisikaan ollut tahdosta riippuvaista, rakastuva mies oli kauneuden havaitsija, joka näin ryhtyi myös hallitsemaan kauneutta eli naista rakastumisellaan [8]. Rakkauden taistelukentällä verissänsä makaavan miehen tuli viime ponnistukseksi nousta ja lyödä vastustajansa; hänen tuli ottaa rakkaus ja sitä edustava nainen haltuunsa. Mieheydeksi jäi siis lopulta kuitenkin tekeminen ja toimiminen, vaikka rakastajan mielen harhailu ja toiminnan kontrolloimattomuus olivatkin naisten aiheuttama ja feminiinistyneeksi tulkittu tila. Mieheys oli edelleen järkeä, naiseus järjettömyyttä. Vaikka rakastuvat nuorukaiset olivat miehiä, rakastuminen rakentaa hegemonista maskuliinisuutta tarjoamalla sen ideologialle vastakuvaa.

Toinen sukupuoli rakentava risteys, joka rakastumisesta puhuttaessa on otettava huomioon, on miehen ikä. Rakastujat kuvataan nuoriksi – tai ainakin nuorilta rakastumisen hulluutta so-

pi odottaa kun taas aikuisten miesten elämässä moisen tunnemyräkän piti oleman harvinaista ja häpeällistä.

Nuorukaiset eivät olleet valmiita miehiä: heiltä puuttui iän myötä karttuva itsehillinnän kyky. Nuoret miehet olivat lähempänä naisia ylitsekäyvine tunteineen ja äkkinäisine harkitsemattomine toimineen. Mielenkiintoista kyllä samanlaiseen tunteenpaloon sortuivat miespuoliset vanhukset, jotka järjen vähetessä hullaantuivat nuoriin naisiin [9]. Miehistä rakastumista tulkitsevan on siis helppo yhtyä viimeaikaisen maskuliinisuuksien historian pääväitteeseen: aivan kuten naiseus, uuden ajan mieheyskin oli ajoin sekavaa ja monimutkaista, tilannesidonnaista ja muuntuvaa [10]. Rakastumisen kaltainen ensi silmäyksellä yksiselitteiseltä näyttävä mieheyden aspektikin rakensi sukupuolta aktiivisen jännitteiseksi.

Rakastumisen tunne

Rakkauskirjallisuuden maailmassa kaikki mahdolliset seikkailut ja urotyöt saivat tietenkin alkunsa kauneuden havainnosta ja rakastumisen hetkestä. Mielenkiintoisempaa kuin romanssien jo tuolloin kaavamaisiksi pilkatut kaavat on, että samat mallit näyttävät kulkeutuneen ihmisten tapaan mieltää omia tunteitaan.

Esimerkiksi derbyshireläinen talonpoika Leonard Wheatcroft kuvasi kosiskelukokemuksiaan samoin kielikuvin kuin ajan romanssit. Hän tapasi ennalta kauniiksi tiedetyn tulevan vaimonsa ensi kertaa puutarhassa, josta neito poistui omaan ”linnaansa”. Sieltä nainen vastasi liehittelyyn lähettämällä Leonardille ”haasteen” ja asettui siveyttään osoittaakseen vastahankaan. Neitokaisen kotilinnan ”piiritys” kesti kokonaisuudessaan 23 kuukautta, ennen kuin rakastettu lopulta antautui.

Wheatcroft korostaa neidon kauneuden merkitystä nimenomaan ensimmäisen kohtaamisen huuman aiheuttajana ja mainitsee asian myös rakkaudentunnustuskirjeessään ihastukselleen; jälkeensä naisen ulkonäöstä ei puhuta enää mitään, ei edes hääjuhla-kohtauksessa [11]. Wheatcroftin kaltaisille miehille kirjallisuudessa toistuvat mallit tarjoutuivat jäsentämään omien tunteiden muistiin kirjoittamista. Arkielämän rakastuminen saattoi artikuloitua ritariromanttiikan tavoin.

Wheatcroftin linnanvalloitus ei pyri paljokaan kommentoimaan hänen sisäistä maailmaansa. Tietoisuus rakastumisen teoreettisista ja kirjallisista konventioista näkyi kuitenkin myös

tavoissa, joilla kuvataan tunteitaan itseksensä setviä nuorukaisia. Esimerkkini tällaisesta henkiöstä on fiktiivinen Frank, joka lähtee liikkeelle kummallisesta tuntemuksestaan ja etsii sille syytä aiemmista tapahtumista:

”En ole kunnossa, mutta en kuitenkaan aivan ole ole-mattakaan kunnossa, minä olen, mitähän minä olen? Rakastunut! Annapas kun tutkin itseäni, ketähän tässä oikein rakastaisin? Kenen kanssa minä oikein viimeksi olin puheissa, aivan, Philliksen kanssa: Mitä minä nyt Phillistä olisin käynyt rakastamaan?”

Etenemme Frankin itsetutkistelussa siis oudosta olostä mahdolliseen tunteeseen, joka olon selittäisi. Sen jälkeen on mietittävä, mistä tunne olisi voinut syntyä ja kenen vaikutuksesta. Kehen tahansa ei tuon ajan nuorukainen haksahaanut, vaan kohteen piti olla kaunis; muutenhan rakastamisreaktiota ei olisi syntynyt. Frankin oli siis arvioitava mahdollisen rakastettunsa ulkoista olemusta:

”Onko hän kaunis? No siinä ja siinä: hänen otsansa on kyllä nätti, hieman samanlainen kuin otsa siinä Neitsykäisen majatalon merkissä ja niin pois päin. Entäs hänen hiuksensa? Totisesti kautta Pandoran kultakutrien, ei löydy parempaa vertausta: onko se siis todennäköistä, että olisin tosiaan rakastunut? Entä seuraavaksi? Hänen poskensa, ne ovat parahaltaisen punaiset, ikinä ei yksikään värjären tytär kaupungissa ajaisi hänen ohitsean.”

Arviointinsa apuna Frank käyttää ikäikäistä naisen ruumiin hajotus- ja ylistysmenetelmää, *blazonia*, joka listaa ruumiinosia pääläestä varpaisiin tiettyssä järjestyksessä ja totunnaisiin jaloin vertauskuvien höystettyinä [12].

Frank on kuitenkin maanläheinen; hänen vertauskuvansa ovat osin peräisin kaupunkilaispoikien arkiympäristöstä, kaduilta ja kapakoista. Tälläkään perusteella hän ei vielä ollut varma olonsa selityksestä, sillä Philliksen kauneus ei ollut täydellistä:

”No en minä kuitenkaan ole rakastunut. Ei, hänellähän on syntymämerkki poskessaankin: Venuksenkaan merkki ei ollut sen luonnollisempi; mutta mitä minä siitä, olen Adonis, enkä suostu rakastamaan. Arvon Venus anna anteeksi. Laseudutaanpa vielä: hänen leukansa, Oi Helena, Helena, missä on hymykuoppasi Helena? Juuri hymykuoppasi hurmasi Pariksen, ja ilman hymykuoppaa en sinua rakasta Helena, Ei, taidan olla turvassa.”

Ylistysrunon konventioiden lisäksi Frank vetää peliin kauneuden ruumiillistumina tunnetut mytologian naishahmot, Venuksen ja Helenan. Näihin kahteen kiteytyi paitsi naisruumiin kauneuden idea myös rakastumisen jumalaisuus.

Samalla hän itse tietenkin vertautuu heidän rakastajiinsa ja asettuu suurenmoisten rakkaustarinoiden historialliseen jatkumoon. Katseella ihailtujen ruumiinosien kautta Frank etenee alas päin Philliksen keholla ja päätyy sinne, missä eroottinen kosketus ensimmäisenä mahdollistuu, paljaaseen käteen:

”Hänen kätensä, käsitelläänpä sitä, näin kyllä hänen kätensä, ja se oli liljanvalkoinen, kosketin hänen kämmentään, ja se oli pehmeä ja sileä: ja entäpä sitten? Hänen kätensä silloin lumosi minut, nyt olen siis suoralta kädeltä rakastunut. Rakastunut! [13]

Sanaleikkien ohella kyse on kauneuden havaitsemiseen käytetyistä eri aisteista, joilla kullakin oli oma läheisyysasteensa, sekä fyysisen lähestymisen tuomasta pyörryttävästä mahdollisuudesta omistaa rakastettu. Niinpä Frank päätyy tulkitsemaan itsensä lumotuksi, rakkauden sokaisemaksi. Rakastumisen hurja ja äkillinen kokemus tulee eritellyksi ja selitetyksi, vaikka asettuikin samalla koomiseen valoon.

Naisten rakastuminen taas esitettiin ajan populaariteksteissä aina vastauksena miehen rakastumiseen, ei oma-aloitteisena hullaantumisena. Naisten tunteiden vastausluonne kuvaakin osaltaan rakastumisen ristiriitaista sukupuolittunutta toimijuutta. Edellä tapaamallemme Frankille voisi vastata esimerkiksi Robert Greenen romanssissa esiintyvä analyttinen neito:

”Francesco, vaikka onkin nuori ja komea, ei ole aivan yhtä varakas kuin suotuisan näköinen; seetripuu on kaunis mutta hedelmätön, Volga kirkas virta mutta kalaton; ihminen enemmän istuttaa oliivipuun hyödyksi kuin lepän kauneuden tähden, ja nuorten neitojen pitäisi enemmän haluta elantoa kuin liikuttua himosta: sillä rakkaus vailla maaomaisuutta on kuin tuli ilman polttopuuta, hetken se kyllä hilpeästi palaa mutta pian hiipuu omaan tuhkaansa. [14]

Naisten ei tullut langeta hyvännäköisten nuorkaisten ansaan erittelemättä, millaista elämää mies heille tarjoaisi. Naisten vähä-älyisyydestä ei tässä yhteydessä paljon puhuttu; naisten kuulu himokkuus väistyi tyystin laskelmoivuuden ja omaneduntavoittelun tieltä. Näissä pohdinnoissa käännetään pääläelleen sekini, kumpi sukupuoli muuttaa jatkuvasti mieltään: muuten tunnetusti häilyväiset naiset valitsivat vakaasti pitkäaikaista puolisoa, mutta miesten oletettiin siirtyvän vaivatta yhä uusiin kaunokaisiin edellisen suhteen hiivuttua. Miesten himojen hyppelehtivyyks oikeutti etsimään yhä uusia partnereita myös avioliiton ulkopuolella, mikä tietenkin ajan kaksinaismoraalin mukaan oli naisilta kiellettyä [15].

Arkijärki ja rakastunut ruumis

Tärkeitä rakastumisen kuvauksissa olivat räytyvät ruumiit ja oudot olot, joita kauneuden kohtaaminen aiheutti. Nähdessään tulevan rakastettunsa nuorukaiset pysähtyivät kuin seinään. He tuijottivat kykenemättä liikahtamaan, kunnes sitten puhkesivat päättömään toimintaan: törmäilivät huonekaluihin, kävelivät päin seinä, pudottelivat tavaroita ja ryntäilivät läpi suljettujen ovien. Äkilliset kömpelyydet kertoivat ajan ihmisille siitä, etteivät ruumiillisen hallinnan mekanismit enää olleet rakastajan älyn ulottuvilla.

Samana heijasteli myös puheen ongelmallisuus: kuten liikkeet, puhekin pysähtyi ensin kokonaan. Mykkänä hämmennyksestä rakastaja yritti saada otetta mielestään myllertävästä uudesta tunteesta. Ennen kuin tämä onnistui, hänen suustaan alkoi tulla mitään sattui: sopimattomia ylettömiä rakkaudentunnustuksia, rakastetun ulkonäön sulasta ylistystä tai ylipäättään sekavaa höpinää. Änkytys, soperrus ja järjettömät lauseet paljastivat rakastujan kykenemättömyyden normaaliin kielelliseen kommunikaatioon, jonka kauneuden havainnon ja rakastumisen tuntemuksen hurjuus olivat väliaikaisesti tuhonneet.

Rakastajat eivät myöskään ymmärtäneet, mitä muut puhuivat: he eivät kuulleet muiden ääntä tai eivät saaneet puheesta mitään tolkkua, koska heidän järkensä ei juuri tuolla hetkellä onnistunut tuottamaan ja seuraamaan kielen tarvitsemia loogisia rakenteita – uuden ajan taitteen ihmisille kielellisen kompetenssin ja toimivan järjen vastaavuus oli itsestään selvää.

Kyky kommunikoida selvin sanoin koettiin terveen järjen mitaksi. Liiallinen tai liian vähäinen puhe, sekava tai kielellisiltä rakenteiltaan köyhä puhe ilmaisivat tyhmyyttä tai normaalin ajattelun häiriintymistä. Näin rakastumisessa, kuten ankarissa tunteissa muutenkin, oli uuden ajan populaariajattelun mukaan kyse järjen ja järjettömyyden rajankäynnistä. ”Emme voi olla yhtäkaa rakastuneita ja viisaita”, totesi Richard Brathwait. George Pettie puolestaan vakuutti, että rakkautella oli kerta kaikkiaan niin vähän järjen kansa tekemistä, ettei sitä voinut järjen avulla kuvata tai ymmärtää [16]. Me voisimme ehkä sanoa, että kyse oli ruumiin ja mielen sekä tunteen ja järjen dikotomioiden rakentamisesta eletyn elämän ja kokemuksen tasolle. Samalla kun tunteet sijoitettiin järjettömyyden kentälle, tunteita ja järkeä myös määriteltiin. Tavallinenkin mies, oli hänellä sitten kirjavisivistystä ja filosofista tietämystä tai ei, osasi määritellä rakastumisen järjen menetyksek-

si ja tiesi, että tunteet estivät ajattelemasta.

Rakkaus määriteltiin siis järjen ulottumattomiin, ja järjen paikka vastauksensa havaintoa seuranneisiin fysiologisiin prosesseihin asettui vasta kommentoivaan ja hillitsevään vaiheeseen. Rakastumista kuvattiin reaktiona, jota järki yritti selittää ja hillitä sen jo tapahduttua, usein huonolla menestyksellä.

Viisas mies ei ylipäättään rakastunut, vaikka ensireaktio kauneutta kohtaan olisikin ollut vastustamaton; ketterä järki ehtisi väliin ja hillitsi havainnosta syntyvää tunnereaktiota. Järki oli siis reaktiivista suhteessa aistihavaintoihin ja niiden synnyttämiin tunteisiin. Tunteen ja järjen yhteispeli oli kuin kilpajuoksua tai köydenvetoa – järki oli kontrollin menetelmä tottelematonta ja arvaamatonta ruumista vastaan.

Kannattaa huomata myös naisten määrittely järjen sfäärin ulkopuolelle tässäkin mielessä. Naisen nähdessään miehenkin järki lakkasi toimimasta. Toisaalta koko kysymys järjen paikasta tunteen hillitsijänä koski ennen kaikkea miesten ruumiin- ja mielenrakennetta. Rakkaudessa nainen määrittyi kohteeksi vaikka miten olisi ollut myös tunteen aiheuttaja.

Kielen ja mielen tuottamien ulkoisestikin havaittavien oireiden lisäksi rakastumisen kokemus tuntui ruumiin sisällä. Äkkirakastuminen sai hetimiten aikaan vatsakipua, sopimatonta suolentoimintaa ja muuta ruumiin sisäistä myllerrystä. Sydänvaivat olivat tyypillisiä: tavaton pamppailu, sydämen pysähtyminen tai muut ”rytmihäiriöt” mainitaan kuvauksissa usein. Rakastuminen nosti hien pintaan, tai vaihtoehtoisesti kylmäsi ytimiä myöten. Rakastuneet olivat kuolemankalpeita tai punoittivat hämmennyksestä [17].

Uuden ajan taitteen tunnemaailma oli hyvin sidoksissa ruumiin tuntemuksiin, ja niiden kautta tunteiden hurjuutta ja vastustamattomuutta saattoi myös kuvata. Kyse oli kuitenkin muustakin. Uuden ajan nuorukaiset havaitsivat näitä muutoksia ruumiissaan ja tulkitsivat tunteitaan niiden avulla. Ei ole syytä epäillä, etteivätkö kokemukset mykkyyydestä ja pysähtyvistä sydämistä olisi olleet heille todellisia, vaikka niiden toistuminen ajan kirjallisuudessa – ja vuosisatojen ajan yhä uusissa romansseissa, rakkauslauluissa ja pöytälaatikkokirjoituksissa – haalentaakin kuvaukset kaavamaisiksi.

Jos rakastettu ei heti vastannut tunteisiin, valitsi toisen tai jos nuorten tielle asetettiin esteitä, vuorossa olivat nopeaan tahtiin onnettoman rakkauden tunnusmerkit, kuten kyynelehtiminen, huokailu ja unettomuus. Nopea laihtuminen oli

välttämätöntä – uuden ajan rakastajat eivät syöneet suruunsa [18]. Hieman erikoisempia ja satumanvaraisempia seurauksia olivat vaikkapa runsaat nenäverenvuodot, veren virtsaaminen, ajautuminen ympärileikkaukseen tai pakeneminen Amsterdamiin ääriuskonnolliseen ”Rakkauden perheen” yhteisöön.

Rakastumisen lamaannuttava tyrmäävyys sai jatkoa yleisenä poissaolevuutena, tarkkaamattomuutena, kärsimättömyytenä, yksinäisyyden kaipuuna sekä ulkonäön ja hygienian laiminlyömisinä. Lopulta ajaututtiin sairauden asteelle: 1500-luvun loppupuolelta lähtien lemmentauti määrittyi erityiseksi melankolian muodoksi. Jos rakastaja päätyi kerrassaan torjutuksi tai petetyksi, hän saattoi yksin tein tulla hulluksi [19].

Rakkauden aiheuttamaa hulluutta kehoitettiin hoitamaan samoin kuin mitä tahansa mielen häiriötiloja: musiikki, juhliminen, hyvä ruoka ja oivalliset viinit, jopa humaltumistarkoituksessa nautittuina, saattoivat auttaa. Pelit ja leikit sekä kauniiden seinävaatteiden tai maalausten katselu saattoivat helpottaa oloa; kaupunkien viehätykset teattereineen tai maaseudun rauha kalastus- ja metsästysmahdollisuuksineen saattoi viedä huomion rakkausahdistuksesta. Urheilu ja rankka työnteko kirkastivat sekä ruumista että mieltä.

Hikoilun ohella saatettiin tarvita suoneniskentää huumorien puhdistamiseksi ja tasapainottamiseksi Yrittää saattoi myös uusien kauniiden neitosten marssittamista rakastuneen näkyville; tunne saattoi laimentua jakautuessaan uusiin kohteisiin. Eikä pahitteeksi ollut sekään, että yritti kiinnittää huomionsa muihin himoihin, koskivat ne sitten rahaa tai kunniaa, alemmuudentunnetta tai suuttumusta. Muutoin nämä tunteet eivät olleet hyväksi, mutta rakkauden tappamiseksi nekin olivat sallittuja [20]. Rakkauden tautia hillitsivät siis mitä normaaleimmat miehiset harrastukset ja ruumiinharjoitukset [21].

Kasvojen säilyttäminen

Kauniiksi lopuksi kannattaa varmaan muutenkin tarkastella sitä, miten rakastumista vastaan saattoi taistella. Omien reaktioiden kontrollointia helpompaa saattoi olla vastapuolen saattaminen epärakastettavaan valoon. Kauneimmastakin kukasta löytyi jotakin moitittavaa, ja siihen kannatti kiinnittää huomionsa:

”Olkoon vaikka kuinka kaunis, sano häntä väärennökeksi, olkoon vaikka kuinka suora, kuvittele kieroksi.

Ja näe kaikki hänen ruumiinosansa mahdollisimman epämiellyttävänä vaikka miten arvokas olisi. Jos hän on hyvin muodostunut, kutsu häntä toispuoliseksi, jos hoikka niin pähkinäpuuntikuksi, jos ruskettunut niin hiilenmustaksi, jos kauniin värinen niin maala-
 tuksi seinäksi, jos hän on mukava niin silloin on myös siveetön, jos murjottava niin moukka, jos hyveellinen niin turhan kaino, jos röyhkeä niin portto. Etsi hänen luonteestaan jokainen suoni ja jänne, jos hänellä ei ole nuottikorvaa korkealle, laita laulamaan, jos ei taitoa tanssia niin pyydä pyörähtämään, jos ei ymmärrystä musiikista niin ojenna luuttu, jos hänellä on vaivainen astunta, pyydä kävelyllä, jos puhuu rumasti, juttele hänen kanssaan, jos on huonohampainen, kerro kaskuja jotta joutuu nauramaan, jos punasilmäinen kerro surullisia tarinoita jotta saat hänet itkemään, ensi vaihtoehdossa vurnistys paljastaa vääristymät ja toisessa vinkuna kuulostaa siltä kuin porsasta pais-taisi.” [22]

Rakkaudelle ei kannattanut antaa periksi, ellei siitä ollut etua ja iloa. Varsinkaan silloin ei kannattanut langeta, jos rakastettu ei ollut halukas mukaan leikkiin. Rakastuvan kömpelyys ja verbaalinen hallitsemattomuus paljastivat joka tapauksessa armotta tunteet myös kaikille tilanteen näkeville, ei vain rakastetulle. Arvokkuushan siinä katosi, oli rakastaja muuten miten korkea-arvoinen tahansa. Sanoin tapahtuva leikki pysyi hallinnassa, mutta rakastetun kohtaamisen aiheuttama kalpeneminen ja mykistyminen viittasivat järjen heikkouteen ja miehisyttä koskevaan uhkaan. Uuden ajan taitteessa sekä maskuliinisisessä politiikassa että ihmissuhteissa arvostettua olivat toista manipuloimalla ja itseä kontrolloimalla saavutetut edut [23].

Vastausta vaille jäävä rakkaus oli tuolloinkin häpeällistä ja tunteiden kontrolli kunniallista. Huomion kiinnittäminen rakkaudesta kertoviin ruumiillisiin merkkeihin paljastaa myös näkemyksen, jossa tunnereaktion peittäminen oli tavoiteltavampaa kuin sen paljastaminen. Lemmenpelissä oli tärkeitä kasvojen säilyttäminen – niin miehille kuin naisille.

Kaikki rakkauden ylivoimaisuudesta puhuminen taas antoi miehelle mahdollisuuden paeta omaa vastuutaan. Jos kasvojaan ei tullut täysin säilyttäneeksi, aina saattoi kuitenkin vedota naiskauneuden pettävään voimaan, jonka edessä fiksuimmankin miehen polvet välttämättä hyyttelöityivät.

VIITTEET

- [1] Ks. Spufford 1981, 157-158, 162, 166
 [2] Ks. Beecher 1998, 10.
 [3] Fletcher 1995, 95; Foyster 1999a, 153-155; Foyster 1999b, 75, 139; Shepard 2003, 78-79; Korhonen

- 2005a. Miehisyyden väkivaltaisista ulottuvuuksista ks. myös Peltonen 2003.
 [4] Ks. esim. Romei 1598, 35-36; Kelso, 1978, 144-145; Korhonen 2005b.
 [5] Ks. esim. Ling 1597, fo. 28v-29; Pettie 1578, 111; H.C. 1579, sig. O3. Silmien roolista Lobanov-Rostovsky 1997, 202-205.
 [6] Rakkaus sotakoneistona ks. Greene, *Planetomachia* (1585/1881-1883), 65 ja *Carde of Fancie* (1587/1881-1883), 39; Buoni 1606, 38-39; noituutena ja taikkuutena ks. Lodge, *William Longbeard* (1593/1883), 18; Greene, *The Myrroure of Modestie* (1584/1881-1883), 16-17; Darcie 1622, 45, 49; tautina, sairautena ja kipuna ks. Messenger & Dekker, *The Virgin Martyr* (1622), 40; Proctor 1578, sig. C4v; Greene, *Mamillia* (1583/1881-1883), 69, *Planetomachia* (1585/1881-1883), 131 ja *The Myrroure of Modestie* (1584/1881-1883), 19; orjuutena ks. Ling 1597, fo. 15-17; Greene, *Mamillia* (1583/1881-1883), 59 ja *Carde of Fancie* (1587/1881-1883), 51, 54-55, 79-80; *The Roxburghe Ballads*, vol. I (1869), 583. Ks. myös Bray 1996, 159-161; Fletcher 1999, 427.
 [7] Katsojan haavoittuvuutta pohtii Scarry 1999, 72-75.
 [8] Kelso 1978, 137
 [9] Shepard 2003, 28-29, 39, 45.
 [10] Esim. Shepard 2003, 1.
 [11] Wheatcroft 1986, 41-42.
 [12] Englantilaismallisesta blazonista tyypillisimmillään ks. Davies 1605, sig. N1v-N3v; Marston, *Metamorphosis* 1598, 203-205.
 [13] Heywood 1607, sig. C3v; ks. myös Wheatcroft 1986, 52.
 [14] Greene, *Greenes Neuer Too Late* (1590/1881-1883), 44-45. Kuulun Guazzon käytösoppaan mukaan naisilla oli kyky rakastaa miehiä mielen ja puheenparren kauneuden vuoksi ennemmin kuin ruumiin komeuden takia; miesten oudot rakastumiset fiksuihin rumanpuoleisiin naisiin olivat ennemmin päivittelyn aihe. Ks. Guazzo 1586, fo. 113v.
 [15] Sir Walter Raleigh neuvoikin poikaansa, etteivät ihastukset kestäisi vuotta kauempaa. Jatkuvan kyllästymisen ja ihastumisen kierteen takia kaunottaria ei kannattanut naida vaan pitää rakastajattarina. Raleigh 1632/1962, 21.
 [16] Brathwait 1640, 41; Pettie 1578, 110.
 [17] Kelso 1978, 184-185
 [18] Pettie 1578, 82-85.
 [19] Walter 1530; Breton 1577; Brathwait 1640, 30-31; Kelso 1978, 184; Macfarlane 1987, 205; Breitenberg 1996, 41-42; Gowing 1996, 176; Foyster 1999b, 56. Rakkauden aiheuttama hulluus oli suosittu arkkiveisun aihe, ks. esim. *Roxburghe Ballads* vol II (1873-1874), 7-11, 121-126, 154-158. Lady Anne Cliffordkin kertoo nähneensä aiheesta näytelmän, Clifford 1992, 44. Turhasta vaatimattomuudesta kärsimätön Thomas Whythorne ymmärsi myös naisten sairastuvan rakkaudesta häneen, ks. Whythorne 1962, 78-79.
 [20] Ks. esim. Vives 1538, 36-37; Noreña 1989, 216-217; vrt. kuitenkin Brathwait 1640, 130-133, jonka mielestä tosi rakkaus ei parantuisi vain kiinnittämällä huomio toisaalle.
 [21] Ks. esim. Fletcher 1995, 1994.
 [22] Lyly 1578, fo. 43v.
 [23] Hodgkin 1990, 30-31.

- Beecher, Donald (1998): "The Lover's Body: The Somatogenesis of Love in Renaissance Medical Treatises". *Renaissance and Reformation* 12:1, 1-11.
- Brathwait, Richard (1640): *Ar't asleepe Husband?* R Bishop for Richard Best: London.
- Bray, Alan (1996): "To Be a Man in Early Modern Society: The Curious Case of Michael Wigglesworth". *History Workshop Journal* 41, 155-166.
- Breitenberg, Mark (1996): *Anxious Masculinity in Early Modern England*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Breton, Nicholas (1577): *The workes of a young wyt*. Thomas Dawson & Thomas Gardyner, London.
- Buoni, Tommaso (1606): *Problemes of Beautie and All Humane Affections*. Trans. by S. Lennard. London.
- C., H. (1579): *The Forrest of Fancy*. Thomas Purfoote: London.
- Clifford, Anne (1992): *The Diaries of Lady Anne Clifford*. Ed. D.J.H. Clifford. Sutton Publishing: Stroud.
- Darcie, Abraham (1622): *The Honour of Ladies*. T. Snodham, London.
- Davies, John, of Hereford (1605): *Wittes Pilgrimage*. London.
- Dekker, Thomas (1611/1873): *The Dramatic Works of Thomas Dekker*. 4 vols. John Pearson: London.
- Fletcher, Anthony (1995): *Gender, Sex and Subordination in England, 1500-1800*. Yale University Press: New Haven.
- Fletcher, Anthony (1999): "Manhood, the Male Body, Courtship and the Household in Early Modern England". *History* 84, 419-436.
- Foyster, Elizabeth (1999a): "Boys Will Be Boys? Manhood and Aggression, 1660-1800". *English Masculinities 1660-1800*. Ed. Tim Hitchcock & Michèle Cohen. Longman: London & New York. 151-166.
- Foyster, Elizabeth A. (1999b): *Manhood in Early Modern England. Honour, Sex and Marriage*. Longman: London.
- Gowing, Laura (1996): *Domestic Dangers. Women, Words and Sex in Early Modern London*. Clarendon Press: Oxford.
- Greene, Robert (1583/1881-1883): *The Life and Complete Works in Prose and Verse of Robert Greene*. Ed. Alexander B. Grosart. 15 vols. London.
- Guazzo, Stefano (1586): *The civiile Conuersation of M. Stephen Guazzo*. Trans. from Italian Bartholomew Young. Thomas East: London.
- Heywood, Thomas (1607): *The Fayre Mayde of the Exchange*. London.
- Hodgkin, Katharine (1990): "Thomas Whythorne and the Problems of Mastery". *History Workshop Journal* 29, 20-41.
- Kelso, Ruth (1956/1978): *Doctrine for the Lady of the Renaissance*. University of Illinois Press: Urbana & Chicago.
- Korhonen, Anu (2005a): "Kiehuva veri: vihaisuus uuden ajan alun Englannissa". *Historiallinen aikakauskirja* 1, 5-25.
- Korhonen, Anu (2005b): *Silmän ilot. Kauneuden kulttuurihistoriaa uuden ajan alussa*. Atena: Jyväskylä.
- Ling, Nicholas (1597): *Politeuphuia. Wits Common wealth*. I.R. for Nicholas Ling: London.
- Lobanov-Rostovsky, Sergei (1997): "Taming the Basilisk". *The Body in Paris. Fantasies of Corporeality in Early Modern Europe*. Ed. David Hillman & Carla Mazzio. Routledge: New York and London. 195-217.
- Lodge, Thomas (1590/1883): *The Complete Works of Thomas Lodge*. 4 vols. Hunterian Club: Glasgow.
- Lyly, John [1578?]: *Euphuus. The Anatomy of Wyt*. Gabriell Cawood: London.
- Macfarlane, Alan (1987): *Marriage and Love in England. Modes of Reproduction 1300-1840*. Basil Blackwell: Oxford.
- Marston, John (1856): *The Works of John Marston*. Ed. J.O. Halliwell. 3 vols. John Russell Smith: London.
- Noreña, Carlos G. (1989): *Juan Luis Vives and the Emotions*. Southern Illinois University Press: Carbondale & Edwardsville.
- Peltonen, Markku (2003): *The Duel in Early Modern England: Civility, Politeness, and Honour*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Pettie, George [1578?]: *A petite Pallace, of Pettie his pleasure*. R[ichard] W[atkins]: London.
- P[roctor], T[homas] (1578): *A gorgious Gallery, of gallant Inuentions*. London.
- Raleigh, Walter (1632/1962): "Sir Walter Raleigh's Instructions to His Son and to Posterity". *Advice to a Son*. Ed. Louis B. Wright. Cornell University Press: Ithaca. 15-32.
- Romei, Annibale (1598): *The Courtiers Academie*. Valentine Sims: London.
- The Roxburghe Ballads* (1869-1880). Ed. W.M. Chappell. Vols. I-II. The Ballad Society, Stephen Austin and Sons: Hertford.
- Scarry, Elaine (1999): *On Beauty and Being Just*. Princeton University Press: Princeton.
- Shepard, Alexandra (2003): *Meanings of Manhood in Early Modern England*. Oxford University Press: Oxford.
- Spufford, Margaret (1981): *Small Books and Pleasant Histories. Popular Fiction and Its Readership in Seventeenth-Century England*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Walter, William (1530): *The Spectacle of Louers*. Wynkyn de Worde: London.
- Wheatcroft, Leonard (1986): *The Courtship Narrative of Leonard Wheatcroft, Derbyshire Yeoman*. Ed. George Parfitt & Ralph Houlbrooke. The Whiteknights Press: Reading.
- Whythorne, Thomas (1962): *The Autobiography of Thomas Whythorne*. Ed. James M. Osborn. Oxford University Press: London.
- Vives, Juan Luis (1538/1990): *The Passions of the Soul. The Third Book of De Anima et Vita*. Trans. Carlos G. Noreña. Studies in Renaissance Literature, vol. 4. The Edwin Mellen Press: Lewiston.

Kirjoittaja on tutkija Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa. Kirjoitus perustuu Aboa Vetus & Ars Nova -museon "Ikuisesti sinun" -luentosarjassa maalisuussa 2006 pidettyyn luentoon.